

Begrazing in Nederlandse en Vlaamse natuurgebieden

F. Erhart, L. Kuiters, J. van Uytvanck, M. Casasaert, L. Abbing en D. Kinsbergen. *Begrazing In Nederlandse en Vlaamse natuurgebieden, Praktijk en achtergronden*, uitgever Pictures Publishers, ISBN/EAN: 978-94-92576-77-4, € 39,95

We hebben er lang op moeten wachten, maar het begrazingboek is er! Er is zichtbaar hard gewerkt aan zo'n driehonderd pagina's (meer dan 1,5 kilo!) over een onderwerp waar werkelijk elke natuurbeheerder wel eens mee te maken krijgt. Het is dus meer dan fijn dat dit boek er nu ligt. Het zoemde al rond dat dit boek zou verschijnen. Voor ik het in handen had, was ik al aan het nadenken wat er in elk geval in zou moeten staan. Hierbij werd ik geholpen door collega-redactieleden. Het zou moeten gaan over de rol van grazers in de geschiedenis, over de soorten grazers, over rassen, over goede voorbeelden en over die situaties waar je juist geen begrazing zou moeten inzetten. Het boek stelt me niet teleur, al ontbreken er toch een aantal zaken (daarover later meer).

We worden in de inleiding meteen gewaarschuwd: kant en klare recepten ontbreken. Of zoals een collega dit beeldend verwoordde: 'Het is bij begrazing net als met een puzzel, alleen bij begrazing verandert het voorbeeld op de doos continu.' Maar in het boek wordt begrazing ook weer heel eenvoudig gemaakt. Als je grazers meer eten dan de planten produceren, krijg je een open grasland, eten ze minder, dan krijg je uiteindelijk bos. Hiermee relativeren de auteurs de vele gesprekken over welke grazer en van welk ras je moet inzetten. Dat maakt dus allemaal niet zo veel uit.

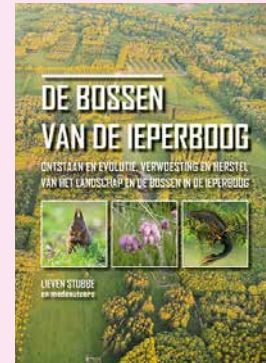
Het boek is geen lofzang op begrazing, er worden tal van voorbeelden genoemd waarbij begrazing geen uitkomst biedt, of

zelfs negatief uitpakt. Een bekend voorbeeld waarbij begrazing frustrerend kan werken, is bij de omvorming van naaldbos naar loofbos. In Europa hebben veel inheemse grazers geleefd. Olifanten, neushoorns, een steppe-wisent (nog een slagje groter dan de wisent) en zelfs het nijlpaard graasde hier ooit rond. Nog niet eens zo heel lang geleden leefden er meer dan twintig soorten grazers. Wat is het saai geworden in Europa, er resteren er nog zes.

Het boek slingert van klein naar groot. Er wordt uitgelegd hoe monocotylen vanuit hun basis groeien en daardoor relatief weinig last hebben van begrazing. Ook weten we na het lezen dat het konijn 0,003 GVE (grootvee-eenheid) is. Maar er wordt ook gesproken over het stellen van doelen voor je natuurgebied, begrazingsstrategieën en hoe je het beste kunt communiceren met het publiek. Daarnaast leggen de auteurs uit hoe je kan zien wanneer je moet bijvoeren. En natuurlijk ontbreekt een kader over jakobskruid niet. Leuk zijn ook de meerdere intermezzo's over natuurgebieden in Nederland en Vlaanderen waar begraasd wordt. Al met al lijkt het een compleet boek over begrazing.

Maar mocht er nog een nieuwe versie komen, dan zou het mooi zijn als er iets wordt gezegd over de communicatie met de eigenaar van de kudde (deze heeft vaak heel andere belangen, hoe ga je daarmee om?), dierziekten en medicijngebruik, en buitenlandse referenties (zo zocht ik tevergeefs naar een verhaal over New Forest). Maar het is een zeer lezenswaardig boek geworden vol leuke weetjes, prachtig geïllustreerd met veel foto's en heldere figuren. Het is duidelijk geschreven door enthousiaste mensen. En ik zei het al, alle natuurbeheerders krijgen in hun werkzame leven met begrazing te maken. Dit boek kan dan ook echt niet ontbreken in hun boekenkast.

Bart de Haan

De bossen van de leperboog

Lieven Stubbe et al., *De bossen van de leperboog. Ontstaan en evolutie, verwoesting en herstel van het landschap en de bossen van de leperboog*, Natuurpunt Westland, leper 2023, 367 pag., geen ISBN-nummer, € 38,-. Te bestellen via yvannat@hotmail.com en in de regio te koop op diverse plekken, zie www.debron.be

Veelzeggend voor dit met fraaie foto's geïllustreerde boek van 367 pagina's is de tekst op het erratumkaartje dat er meteen uitvalt: 'Op pagina 81 werd verkeerd de grafiek van de paddenpopulatie Kasteelhoek afgebeeld. Dit moest het overzicht van de vier frontlijnen zijn.' Het kaartje laat in de eerste plaats zien dat dit boek heel serieus en met extra veel zorg en toewijding is gemaakt, maar geeft in een oogopslag ook aan dat dit boek over twee dingen gaat: de kaalslag van de Eerste Wereldoorlog in de bossen van de leperboog en de zich na ruim honderd jaar glorieus hersteld hebbende natuur. In de leperboog, een heuvelrug rond het Vlaamse stadje leper, stond in 1918 geen boom meer overeind en waarschijnlijk scharrelden er alleen nog wat ratten en vlooger er een enkele veldleeuwerik rond. Althans, zo lezen we dat bij de Engelse *war poets* en in de Britse *Great War literature*.

Daarvoor had trouwens ook het kortstondige Nederlandse bewind van koning Willem I al desastreus huisgehouden in dit gebied. Veel natuur werd begin negentiende eeuw omgezet in, u raadt het al, landbouwgrond. Het succesverhaal begint evenwel vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw. Net als bij ons 'maken bosbouwkundige ingenieurs en boswachters tijdens hun opleiding kennis met nieuwe ideeën en nieuwe vakken als natuurbehoud, en wordt er opeens gesproken van het bos als ecosysteem en multifunctioneel bos'.

Ik kom al heel wat jaartjes in deze Vlaamse bossen en elke keer valt mij weer op hoe stil en bijzonder het hier is. Zodra je de verplichte nummers als Tyne Cot Cemetery, Pool of Peace of

Hill 60 voorbij gaat en dieper de bossen in gaat, kom je alleen maar stilte, overweldigende biodiversiteit, spannende krijgsgeschiedenis en geen mensen tegen. Tip van mij: ga eens naar Petit Bois bij Wijtschate, loop naar de krater en weet wat zich hier diep onder de grond in de Engelse tunnels voor gruwelijks heeft afgespeeld. Het helpt natuurlijk dat de Westhoek een relatief dunbevolkt en voor velen nog onbekend gebied is, zo tussen de grens met Noord-Frankrijk en de veel drukker Vlaamse stedendriehoek. Maar wat volgens de auteurs zeker ook geholpen heeft zijn de 'goedaardige geuzenstreken', dat wil zeggen 'door iets in het geniep te doen (...); door beheeropdrachten net iets anders aan te pakken, hopen op beter, ecologisch sterker resultaat waardoor de tegenargumenten uiteindelijk in het niets verdwijnen'. Bijvoorbeeld door massamoord op insecten te voorkomen met gefaseerd maaien, of door sinusbeheer dat niet helemaal klopt met de regels uit het Wegbermdereet. Velen van ons zullen het eens zijn met de lofzang op de penwortel: de klimaatbestendige penwortel die diep in de onderliggende kleilaag dringt en zo de boom beveiligd tegen felle windstoten en uit de diepere grondlagen water en voedingsstoffen ophaalt. Zo min mogelijk slepen met zaailingen dus: 'ook berken, wilgen, populieren en abelen vormen een penwortel indien ze op hun oorspronkelijke kiemplaats blijven groeien'. Het boek gaat ook uitvoerig in op de geologie en de geschiedenis van het gebied, dus hoe de vlechtrivier een heuvelrug werd, een bejubeld gebied als topregio voor libellen, orchideeën, vleermuizen en amfibieën met de kamsalamander als 'vlaggensoort'. Het boek kent geen zakenregister, maar het fraaie kaartmateriaal, de omstandige literatuurlijst en de foto's maken veel goed. Het is een kleurrijk koffietafelboek dat blij maakt: uit de totale vernieling kwam ruim honderd jaar later toch iets goeds. Tijd om er weer eens heen te gaan. Overnachten in Talbot House in Poperinge waar alles Engels is en er nog net zo uitziet als in 1918. Het is prachtnatuur, niet ver vanuit Nederland.

Fred Kistenkas

26 oktober
VLEN-dag (vleermuizen)
www.zoogdiervereniging.nl

26 oktober
Nacht van de Nacht
www.nachtvandenacht.nl

29 oktober
Veldwerkplaats Hydrologie van hoogveenbos
www.veldwerkplaatsen.nl

31 oktober
Staatsbosbeheer herfstdebat: Sneller meer nieuw bos
<https://bit.ly/herfstdebatten>

1 en 2 november
Nationale Natuurwerkdag
www.natuurwerkdag.nl

4 november
Stuudiemiddag Klimaatlimme boomsoorten: zeeden en tamme kastanje
www.probos.nl

6-7 november
Cursus kleine marterachtigen: ecologie, onderzoek en advisering in het kader van de Omgevingswet
Locatie: Noord-Holland
www.zoogdiervereniging.nl

7 november
Staatsbosbeheer herfstdebat: Bosbeheer in veranderend klimaat
<https://bit.ly/herfstdebatten>

7 november
Cursus ecologische monitoring
www.naturio.nl

8 november
Symposium Waterpeildynamiek als sturende factor voor beheer
www.veldwerkplaatsen.nl

9 november
RAON-dag
www.ravon.nl

13-14 november
Cursus kleine marterachtigen: ecologie, onderzoek en advisering in het kader van de Omgevingswet
Locatie: Gelderland
www.zoogdiervereniging.nl

21 november
Slotdebat en afsluiting Staatsbosbeheer 125 jaar
<https://bit.ly/herfstdebatten>

21 november
Praktijkcursus Lanenbeheer voor vleermuizen
www.probos.nl

23 november
Heimans en Thijsses Symposium 2024
Graag geziene gast of lastpak? Is er ruimte voor wilde dieren in Nederland?
www.heimansenthijssestichting.nl

26 november
Webinar Kleurkeur Blauw
www.vlinderstichting.nl

26 november
Veldwerkplaats Maaien tegen de klippen op
Save the date, info volgt
www.veldwerkplaatsen.nl

28 november
Congres Natuurlijk 2024
www.congresnatuurlijk.nl

30 november
Landelijke Dag Sovon
www.sovon.nl

5 december
Bodemsymposium
hogeveluwe.nl/symposium

21 januari
Kleurkeur Groen
www.vlinderstichting.nl

29 maart
Zoogdierdag 2025
www.zoogdiervereniging.nl

2 april, 7 mei, 4 juni, 2 juli, 3 september, 1 oktober
Masterclass Stadsnatuur in vijf steden
www.naturio.nl

1 en 15 april en 20 mei
Cursus Bodembioologie bij Bosbeheer – Midden Nederland
www.bodemennatuur.nl

9 mei en 20 juni
Cursus Flora herkennen en determineren
www.naturio.nl

28 mei, 4 juni en 25 juni
Masterclass Natuurgericht maai-beheer
www.naturio.nl

2 t/m 6 juni
Wolves Across Borders congres
www.zoogdiervereniging.nl